

KASB KASALLIKLARI VA ULARNING KELIB CHIQISH SABABLARI

Ulkanova Saidaxon Xayrullo qizi

Andijon davlat texnika institute

Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi

yo'nalishi I-kurs magistri

E-mail: saidaulkanova@gmail.com

Tel.: +998947940293

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasb kasalliklari va ularning kelib chiqish sabablari yoritilgan. Shuningdek, kasb kasalliklari ishlab chiqarish omillari bilan bog'liq bo'lib, ishchi-xodimlarning salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Shu sababdan, kimyoviy, fizik, biologik hamda psixologik omillarning ishchi xodimlar sog'lig'iga ta'siri o'rganildi. Natijada, kasb kasalliklarining erta aniqlanishi va profilaktikasi bo'yicha tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: kasb kasalligi, omillar, zararli, xavfli, ishlab chiqarish.

Kirish.

Kasb kasalliklari – hamisha kasbga oid omillarning muayyan zararli ta'siri bilan bog'liq ishlargagina mansub bo'lgan, shuningdek, mazkur zararli omillar ta'sirida ishlaganda boshqa sharoitlardagiga nisbatan bir necha marta tez uchraydigan kasalliklar. Vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik va nogironlik pensiyalari tayinlashda O'zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasining 1994-yil 11-maydagi 249-sonli qarori bilan tasdiqlangan. “Kasb kasalliklari Ro'yxati”da ko'rsatilgan kasalliklar va O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining 2000-yil 6-iyundagi 300-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan kasb kasalliklari ro'yxatidagi kasalliklar kasb kasalligi hisoblanadi [1]. Xodim ro'yxatda ko'rsatilgan kasallika chalinsa, agar u bevosita ro'yxatda bevosita ko'rsatilmagan kasb yoki ishlab chiqarishda ishlagan taqdirda ham bu kasallik kasb kasalligi deb topiladi. Ro'yxatda ko'rsatilgan kasalliklarga emas, shu bilan birga ularning asoratlari va bevosita oqibatlarini ham kasb kasalliklariga kiradi.

Kasb kasalliklari ro'yxati:

1. Biologik omillar keltirib chiqaradigan xastalıklar.
2. Jismoniy zo'riqlardan kelib chiqadigan kasalliklar
3. Fizik omillar ta'siridan kelib chiqadigan kasalliklar.
4. Sanoat aerezollari va changlardan keltirib chiqaradigan kasalliklar.
5. Toksiko-kimyoviy omillar ta'sirida paydo bo'ladigan kasalliklar.

1-jadval.

Kasb kasalliklari va ularning kelib chiqish sabablari

Kasallik nomi	Kasb sohasi	Kelib chiqish sabablari	Kasallanish holati va statistik ma'lumotlar
Pnevmonioz (silikoza)	Tog'-kon sanoati, qurilish, keramika	Silika changi, changli muhitda uzoq vaqt ishlash	O'zbekiston bo'yicha kasb kasalliklarining 50% dan ortig'i

			pnevmokonioz hisoblanadi
Shovqinli eshitish nuqsoni	Matbaa, to'qimachilik, qurilish	Shovqinli muhitda uzoq vaqt ishlash	40 yoshdan oshgan ishchilarda 2-darajali eshitish nuqsoni xavfi mavjud
Vibratsion sindrom	Qurilish, metallsozlik, transport	Vibratsiyali asboblardan bilan uzoq vaqt ishlash	Qo'l va bilaklarda qon aylanishi buzilishi, qo'lning sovishi va og'rishi kuzatiladi
Kashtachilik kasalliklari	To'qimachilik sanoati	Yomon yoritilgan, noqulay mikroiklim sharoitlari, uzoq vaqt tikish mashinasida ishlash	Ko'z, mushak-skelet tizimi, qon aylanishi va nerv tizimi kasalliklari xavfi mavjud
Mehnat gipertenziyasi	Boshqaruv, ma'muriyat, savdo	Psixologik stress, uzoq vaqt ishlash, yomon mehnat sharoitlari	Ishchilarda qon bosimi oshishi, bosh og'rig'i va charchoq kuzatiladi
Asbest bilan bog'liq kasalliklar	Qurilish, sanoat, transport	Asbest tolalari bilan uzoq vaqt ishlash, asbest changiga uzoq muddat ta'sirlanish	O'zbekistonning ayrim hududlarida asbestga ta'sirlanish bilan bog'liq kasalliklar aniqlangan

Inson organizmiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar bir nechta ko'rinishda namoyon bo'ladi: kimyoviy (qo'rg'oshin, simob, marganets, benzol, xrom berilliy va boshqa moddalar), ishlab chiqarishda uchraydigan changlar (kremniy, ko'mir), korxonada muhitida uchraydigan xilma-xil fizikaviy omillar (kuchli shovqin, titrash, radioaktiv moddalar, ionlashtirish xususiyatiga ega (radioaktiv), infraqizil va ultrabinafsha nurlar, elektromagnit to'lqinlar, ultratovush, me'yordan ortiq harorat, yuqori nisbiy namlik, atmosfera bosimi) hamda biologik omillar (mikrob, virus) ta'siri natijasida kasb kasalliklari kelib chiqishi mumkin. Kasb kasalliklari profilaktikasida korxonada tasarrufidagi davolash muassasalarida amalga oshiriladigan sog'lomlashtirish, maxsus profilaktik ovqat bilan ta'minlash, mehnat sharoitlarini nazorat qilish, ishga kirish paytidagi dastlabki va davriy ravishda o'tkaziladigan tibbiy ko'rikning ahamiyati katta. Korxonadagi o'ziga xos himoya vositalari, doimiy o'tkaziladigan texnika xavfsizligi tadbirlari, davriy tibbiy ko'rik, to'g'ri ovqatlanishning yo'lga qo'yilishi va dam olish tartibiga rioya qilish, spirtli ichimliklar iste'mol qilish va tamaki chekishdan saqlanish xodim salomatligini mustahkamlaydi. Bo'lajak ishchining salomatligi muvofiqligini aniqlovchi tibbiy ko'riklar O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining 2012 yil 10 iyuldagi 200-sonli "Xodimlarni tibbiy ko'rikdan o'tkazish to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash to'g'risidagi" buyrug'i bilan belgilangan tartibda o'tkaziladi (O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 214-moddasida ko'rsatib o'tilgan xodimlar) [2]. Dastlabki tibbiy ko'rik yordamida bo'lajak ishchi ish o'rnidagi nomuvofiq professional omillar bilan o'zaro aloqa tavsiya qilinmaydigan

umumiy kasalliklar aniqlanadi va salomatligiga to'g'ri keladigan ish o'rni tavsiya qilinadi. Davriy va vaqti-vaqti bilan o'tkaziladigan tibbiy ko'riklar, ishchilar salomatligining tizimli nazoratiga, ish faoliyatini davom ettirishga to'sqinlik qiladigan umumiy somatik kasalliklar va nomuvofiq professional omillar ta'sirida ishchi organizmida paydo bo'lgan birlamchi belgilarni aniqlash, davolash tadbirlarini tavsiya qilish, mehnat sharoitlarini yaxshilashga yordam beradi.

Ishlab chiqarishda jarohatlanishlar va kasb kasalliklarini oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar. Ishlab chiqarish korxonalarida mehnat muhofazasiga doir ishlar tashkiliy-texnik tadbirlarning kompleks rejasi asosida amalga oshiriladi. Bu tadbirlarni korxonada ma'muriyati mahalliy kasaba uyushmasi qo'mitasi bilan birgalikda ishlab chiqadi. Kompleks reja yillik, besh yillik yoki ko'p yillik rejalardan tashkil topadi. Ishning bajarilishini nazorat qilish xavfsizlik yo'llari bo'yicha muhandis zimmasiga, uni amalga oshirishga javobgarlik esa korxonada sexlari, bo'limlari, bo'linmalari boshliqlari zimmasiga yuklatiladi.

Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklarining oldini olish bo'yicha ishlarni tashkil etish quyidagilardan iborat:

1. Xodimlarni kasbiy tanlovini o'tkazish.
2. Xodimlarni mehnat muhofazasi bo'yicha o'qitish.
3. Mehnat muhofazasi bo'yicha targ'ibot ishlarini ta'minlash.
4. Qo'llanadigan mexanizm, dastgoh va ishlab chiqarish vositalarinixavfsizligini ta'minlash.
5. Texnologik jarayonining xavfsizligini ta'minlash.
6. Ishlab chiqarish bino va inshootlarini xavfsizligini ta'minlash.
7. Mehnat shart-sharoitlarining sanitar-gigienasini me'yorlash.
8. Ishchilarini shaxsiy himoya vositalari bilan ta'minlash.
9. Xodimlarni optimal ish va dam olish rejimini ta'minlash.
10. Ishchilarni davolash-profilaktika xizmati bilan ta'minlash.
11. Xodimlarning sanitar-maishiy ta'minlashini me'yorlash.

Korxonalar ma'muriyati va muhandis-texnik xodimlarning asosiy vazifalari mehnat haqidagi qonunlar hamda "Xavfsizlik yo'llari va ishlab chiqarish sanitariyasi qoidalari" bilan belgilanadi. Ishlab chiqarishda shikastlanish va kasb kasalliklarini kamaytirish, oldini olishga oid mehnat muhofazasi bo'yicha ishlarni amalga oshirish, tadbirlariga umumiy rahbarlik hamda bu ishga javobgarlik korxonada rahbari uning o'rinbosari- bosh muhandis zimmasiga yuklatiladi. Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklarining oldini olish chora-tadbirlarining amalga oshirilishi, mehnatni muhofaza qilishga doir qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarga rioya etilishi ustidan davlat nazoratini

- maxsus vakolatga ega bo'lgan davlat idoralari va ularni inspeksiyalari; jamoatchilik nazoratini
- kasaba uyushmasi tashkilotlari nazoratni amalga oshiradilar.

O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan 1996-yil 4- avgustda 273-son bilan ro'yxatga olingan "Mehnatni muhofazasi bo'yicha ishlarni tashkil etish to'g'risida namunaviy Nizom" talablariga binoan, korxonalarda qo'llaniladigan nazorat turlari:

- ish boshqaruvchisi va boshqa mansabdor rahbarlarning tezkor nazorati;
- ma'muriy-jamoatchilik (uch bosqichli) nazorati;
- mehnat muhofazasi xizmati tomonidan amalga oshiriladigan nazorat;
- bosh mutaxassislar xizmatlari tomonidan amalga oshiriladigan nazorat;
- jamoat nazorati [3].

Ma'muriy-jamoatchilik (uch bosqichli) nazorat – korxonada mehnat muhofazasi bo'yicha o'rnatilgan qoida va me'yorlarga rioya qilinishi ustidan ma'muriyat va kasaba uyushmasi tomonidan olib boradigan nazoratini eng asosiy turi bo'ladi. Ushbu nazoratni boshqarish korxonada rahbari va kasaba uyushma raisi tomonidan amalga oshiriladi. Ishlab chiqarish bo'linmalarini uch bosqichli nazorat ob'ektlariga belgilab berish, ishlab chiqarish xususiyati, korxonada tuzilmasi va uning bo'linmalari ko'lami inobatga olinib, korxonada ma'muriyati va kasaba uyushma qo'mitasi tomonidan amalga oshiriladi. Kasaba uyushmalari tomonidan ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklarining oldini olish maqsadida korxonalarining jamoa shartnomasiga alohida mehnatni muhofaza qilish bo'limi kiritilib, unda ish beruvchining majburiyatlari, kasaba uyushma qo'mitasining majburiyatlari, ularning o'zaro majburiyatlari aks ettiriladi. Jumladan, ish beruvchi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2008-yil 12-noyabrda qabul qilingan 245-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Korxonalar, tashkilotlar va muassasalarda mehnatni muhofaza qilish jamg'armasini tashkil etish va uning mablag'laridan foydalanish tartibi to'g'risidagi Nizom"ga binoan Mehnatni muhofaza qilish fondini barpo etadi va uni xodimlarning mehnat shart- sharoitlarini yaxshilash va muhofaza qilishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni moliyalashtirishga sarflaydi. Mehnat xavfsizligi standartlariga qat'iy va aniq amal qilish ustidan nazoratni olib borish korxonaning mehnat muhofazasi xizmati zimmasiga yuklatiladi [4]. Xodimlarni ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklaridan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2009- yil 24-iyunda qabul qilingan 177-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish qoidalari" talablariga muvofiq holda sug'urta qiladi [5]. Xodimlarni mehnat muhofazasi bo'yicha o'qitish hamda bilimlarini tekshirish to'g'risidagi namunaviy Nizom (O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 1996-yil 14-avgustda 272-raqam bilan ro'yxatga olingan) talablariga binoan xodimlarni mehnat muhofazasi bo'yicha o'qitadi hamda bilimlarini tekshirish ishlarini tashkil etadi [6]. Kasaba uyushmasi qo'mitasi mehnatni muhofaza qilish bo'yicha komissiya tarkibini tasdiqlaydi, kasaba uyushmasi faollari o'quvini o'tkazadi. Mehnat muhofazasi vakillari va mehnatni muhofaza qilish bo'yicha komissiya a'zolari yordamida injener-texnik xodimlar, xizmatchilarning mehnat muhofazasi talablariga qanday amal qilishayotganliklari ustidan doimiy nazorat o'rnatadi. 2008-yil 10- sentyabrda O'zbekiston Respublikasining "Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklaridan majburiy davlat ijtimoiy sug'urtasi to'g'risida"gi qonuni qabul qilingan bo'lib, uning maqsadlari quyidagilardan iborat:

- fuqarolarning ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklaridan majburiy davlat ijtimoiy sug'urtasiga bo'lgan huquqlarini qonunda belgilab qo'yish orqali ularning ijtimoiy himoyasini amalga oshirish, ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisa va kasb kasalligi oqibatida xodimning hayoti hamda sog'lig'iga zarar yetkazilganligi munosabati bilan sug'urta to'lovini to'lanishini ta'minlash;

- mehnatni muhofaza qilish holatini va mehnat sharoitlarini yaxshilash, xodimlarning sog'lig'ini saqlash [7].

Xulosa

Kasb kasalliklari zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarining ajralmas muammolaridan biri bo'lib, ular xodimlarning sog'lig'i, mehnat unumdorligi va umuman jamiyat salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, kasb kasalliklarining kelib chiqishiga asosan zararli ishlab chiqarish omillari – chang, shovqin, vibratsiya, toksik moddalar, asbest tolalari va ruhiy bosim sabab bo'ladi. Ayniqsa, og'ir mehnat sharoitlarida ishlovchi ishchilar orasida o'pka, yurak-qon tomir, muskul-skelet va eshitish tizimiga oid kasalliklar keng tarqalgan.

Kasb kasalliklarining oldini olish uchun eng avvalo mehnat muhitini sog'lomlashtirish, xavfli omillarning ta'sirini kamaytirish, shaxsiy himoya vositalaridan to'g'ri foydalanish va muntazam tibbiy ko'riklar tashkil etish zarur. Shu bilan birga, ish beruvchilarning mehnat muhofazasi borasidagi mas'uliyatini oshirish va xodimlarning kasb sog'lomligi bo'yicha xabardorligini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, kasb kasalliklarining erta aniqlanishi, samarali profilaktikasi va davolash choralari ishchi kuchining salomatligini saqlashda, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (1994, May 11). Kasb kasalliklari ro'yxati to'g'risidagi qaror (No. 249). Tashkent: Hukumat nashriyoti.
2. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi. (2012, July 10). Xodimlarni tibbiy ko'rikdan o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizam (No. 200). Tashkent: SSV.
3. O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi. (1996, August 4). Mehnatni muhofaza qilish bo'yicha ishlarni tashkil etish to'g'risida namunaviy nizam (No. 273). Tashkent: Adliya vazirligi.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2008, November 12). Mehnatni muhofaza qilish jamg'armasini tashkil etish va uni moliyalashtirish tartibi to'g'risidagi nizam (No. 245). Tashkent: Hukumat nashriyoti.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2009, June 24). Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash qoidalari (No. 177). Tashkent: Hukumat nashriyoti.
6. O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi. (1996, August 14). Xodimlarni mehnat muhofazasi bo'yicha o'qitish va bilimlarini tekshirish to'g'risidagi namunaviy nizam (No. 272). Tashkent: Adliya vazirligi.
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2008, September 10). Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklaridan majburiy davlat ijtimoiy sug'urtasi to'g'risidagi Qonun. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari.